SUV FONDI YERLARIDA JOYLASHGAN BINO VA INSHOOTLARDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Quvotov Shohzod Baxrom o‘g‘li

Annotatsiya. *Tezisda suv fondi yerlarida joylashgan bino va inshootlardan foydalanishning mavjud baholash yondashuvlari tahlil qilinadi, ularning kamchiliklari aniqlanadi. Iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko’rsatkichlarni o’zida jamlagan integral baholash metodikasi taklif etiladi. Metodikani amaliyotga joriy etish yo’nalishlari asoslanadi.*

Kalit so’zlar: *suv fondi yerlari, bino va inshootlar, iqtisodiy samaradorlik, integral ko’rsatkich, yer kadastri, suv muhofazasi zonasi, GIS.*

Kirish. Suv fondi yerlari daryolar, ko’llar, suv omborlari, kanallar, kollektorlar, gidrotexnik va boshqa suv xo’jaligi inshootlari egallagan yerlardan, shuningdek suv ob’ektlarining qirg’oq bo’yi hududlaridan iborat. Bu yerlar suv resurslarini saqlash, taqsimlash va muhofaza qilishda strategik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ularda nasos stansiyalari, omborxonalar, ma’muriy binolar, baliqchilik va rekreatsiya obyektlari kabi ko’plab bino va inshootlar joylashgan. Ulardan foydalanish samaradorligini baholashda hozircha yagona, ilmiy asoslangan va suv fondining o’ziga xos xususiyatlarini inobatga oladigan metodika yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa yerdan foydalanishning yetarlicha samarasiz bo’lishiga, ayrim obyektlarning past daromadli yoki umuman foydalanilmay qolishiga olib kelmoqda.

Tadqiqotning maqsadi suv fondi yerlaridagi bino va inshootlardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini baholash metodikasini takomillashtirish va uni oshirish yo’llarini ishlab chiqishdir.

Asosiy qism. Mavjud yondashuvlarni tahlil qilish quyidagi muammolarni ko’rsatdi:

1. Baholash asosan faqat moliyaviy ko’rsatkichlarga (ijara to’lovi, yer solig’i, daromad) tayanadi, ekologik va ijtimoiy omillar hisobga olinmaydi.
2. Suv muhofazasi zonalari va maxsus rejimlar sababli foydalanish cheklovlari obyektlarning qiymatiga ta’sir qiladi, lekin bu ta’sir miqdoriy baholanmaydi.

3. Bino va inshootlarning texnik holati, foydalanish darajasi va kadastr ma’lumotlari yagona bazada jamlanmagan.

4. Obyektlar o’rtasida taqqoslash uchun yagona mezonlar tizimi yo’q.

Shu sababli tezisda uch guruh ko’rsatkichni birlashtiruvchi **integral samaradorlik ko’rsatkichi** taklif etiladi:

$\mathbf{E = w_1 \cdot E_i + w_2 \cdot E_e + w_3 \cdot E_s}$, bunda $w_1 + w_2 + w_3 = 1$.

Bu yerda:

- $\mathbf{E_i}$ (iqtisodiy samaradorlik): sof daromad, investitsiyalarning qoplanish muddati, 1 gektar yerdan olinadigan daromad, byudjetga tushumlar;
- $\mathbf{E_e}$ (ekologik samaradorlik): suv sifatiga ta’sir, muhofaza zonasi talablariga rioya etilishi, yer degradatsiyasi xavfi;
- $\mathbf{E_s}$ (ijtimoiy samaradorlik): yaratilgan ish o’rinlari, aholiga ko’rsatilgan xizmatlar, suv ta’minoti barqarorligiga qo’shgan hissasi.

w_1, w_2, w_3 vazn koeffitsiyentlari obyektning turiga (gidrotexnik, xizmat ko’rsatish, rekreatsion, baliqchilik) qarab ekspert baholash usuli orqali belgilanadi. Natijada obyektlar yuqori, o’rta va past samaradorlik guruhlariga ajratiladi.

Metodikani amaliyotga joriy etish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

- barcha bino va inshootlarni yagona elektron kadastr va GIS bazasida inventarizatsiya qilish;
- har bir obyekt uchun texnik holat, foydalanish darajasi va daromadlilik bo’yicha pasport shakllantirish;
- samarasiz foydalanilayotgan obyektlarni qayta tiklash, ijaraga berish yoki boshqa maqsadda foydalanishga o’tkazish mexanizmlarini ishlab chiqish;
- suv muhofazasi zonasi talablariga mos, ekologik xavfsiz faoliyat turlarini (masalan, baliqchilik, ekoturizm) rag’batlantirish;
- ijara to’lovlarini obyektning integral samaradorligi bilan bog’lash.

Xulosa. Suv fondi yerlaridagi bino va inshootlardan foydalanishni faqat moliyaviy ko’rsatkichlar bilan baholash yetarli emas. Taklif etilgan integral metodika iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy natijalarni birgalikda hisobga olib, obyektlarni solishtirish, samarasiz foydalanishni aniqlash va boshqaruv qarorlarini asoslash imkonini beradi. Uni joriy etish suv fondi yerlaridan oqilona foydalanish va byudjet daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasining Yer kodeksi: 1998-yil 30-aprel. – URL: https://lex.uz/docs/-152653

2. O’zbekiston Respublikasining Suv kodeksi: 2025-yil 30-iyul. – URL: https://lex.uz/uz/acts/-7655343

3. Akbaralieva M. The Water Code of the Republic of Uzbekistan: A Systematic Legal Analysis of Key Provisions and International Experience // Jamiyat va innovatsiyalar – Society and Innovations. – 2025. – Vol. 6, Iss. 7. – pp. 210–216. – DOI: 10.47689/2181-1415-vol6-iss7/S-pp210-216.

4. Teshaboev J.K. Analysis of Economic Efficiency of Investment Projects in Uzbekistan: On the Example of Infrastructure Projects // Iqtisodiyot va jamiyat (Economics Journal). – URL: https://ojs.qmii.uz/index.php/ej/article/view/997

5. Asqarov F. va boshq. Harnessing Geoinformatics for Uzbekistan’s Development in the Digital Era // E3S Web of Conferences. – 2024. – Vol. 590. – Art. 03003. – DOI: 10.1051/e3sconf/202459003003.

6. OECD. Strengthening the Economic, Financial and Technological Dimensions of Water Efficiency in Uzbekistan. – Paris: OECD Publishing, 2025. – URL: https://www.oecd.org/en/publications/strengthening-the-economic-financial-and-technological-dimensions-of-water-efficiency-in-uzbekistan_33503ce9-en.html